

KLAAS SPRONK
HET VERHAAL VAN
EEN VERTALING

De totstandkoming van De Nieuwe Bijbelvertaling

Vechten voor een vertaling

De voorgeschiedenis van de NBV

Klaas Spronk

In de ‘Verantwoording’ achter in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) staat dat ‘de aanzet’ voor deze nieuwe bijbelvertaling [werd] gegeven door de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB). Dat gebeurde op de Alvernaconferentie in 1989.

Het thema voor de conferentie in 1989 was een vraag: ‘Een nieuwe bijbelvertaling voor de kerken?’ Aanwezig waren circa negentig vertegenwoordigers van een groot aantal kerken en geloofsgemeenschappen. Aan het slot van de bijeenkomst stelde de voorzitter, de Nijmeegse hoogleraar B. van Iersel, vast dat men tot een positief antwoord was gekomen: ‘Iedereen hier heeft laten blijken het belangrijk te vinden dat er één gezamenlijke bijbelvertaling komt’.¹ Nu die beoogde bijbelvertaling er ook gekomen is, lijkt dat min of meer vanzelfsprekend en kan men zich moeilijk anders voorstellen dan dat het verlangen daarnaar vanaf het begin door velen werd gedeeld. In werkelijkheid lagen de zaken evenwel anders. De aarzelingen waren aanvankelijk groot en er was soms ook sprake van regelrechte tegenwerking. Op sommige momenten leek het hele proces te verzanden. Het is te danken aan de overtuiging en het doorzettingsvermogen van een kleine groep mensen in de periode voorafgaand aan de start van het vertaalwerk, dat de NBV er uiteindelijk toch is gekomen. In dit artikel worden enkele spannende momenten uit de voorgeschiedenis van de NBV tot aan het begin van het eigenlijke vertaalwerk in 1993 beschreven.²

De ontvangst van de vertaling van 1951

Hoewel de ‘Nieuwe Vertaling’ over het algemeen goed werd ontvangen en breed ingang vond in kerkelijk Nederland, was er ook felle kritiek. Zo vonden critici het taalgebruik eigenlijk achterhaald. Dat was ook wel te verklaren: al in 1911 was men met de eerste voorbereidingen begonnen en

aan het werk van de vertalers is te zien dat zij zich niet te ver wilden verwijderen van de vertaling die tot dan toe gebruikt werd. De vertalers kenden de weerstand tegen recente nieuwe vertalingen. De theoloog Frans Breukelman uitte felle kritiek op een ander punt: hij vond dat de vertaling veel dichter bij het Hebreeuws en het Grieks moest blijven, waardoor onder andere de (herhaalde) sleutelwoorden beter herkenbaar bleven.³ Ook binnen het NBG was men zich er vanaf het moment van publicatie van bewust dat het taalgebruik van de vertaling van 1951 te wensen overliet. Voor de publicatie in 1951 had er al een revisie van de in 1939 voltooide vertaling van het Nieuwe Testament plaatsgevonden.⁴ Al snel na 1951 besloot men om ook aan een revisie van het Oude Testament te gaan werken.⁵ In 1961 begon men ook weer aan een herziening van het Nieuwe Testament, zodat het NBG tegelijkertijd met een hernieuwde uitgave van zowel het Oude als het Nieuwe Testament kon komen. Men is echter nooit verder gekomen dan een aantal 'proeven van revisie'.⁶ Nieuwe ontwikkelingen op het terrein van het bijbelvertalen en de oecumene maakten het wenselijk om nieuwe wegen in te slaan.

Simpeler en samen

In de jaren '60 van de vorige eeuw werd wereldwijd de vraag naar eenvoudiger bijbelvertalingen steeds sterker. In 1966 verscheen een Spaanse vertaling van het Nieuwe Testament in de omgangstaal en sindsdien kwamen er vergelijkbare uitgaven in allerlei talen. In veel landen werkten verschillende geloofsgemeenschappen hierbij samen.

Het gunstige oecumenische klimaat in de jaren '60 van de vorige eeuw had namelijk ook zijn uitwerking op het gebied van het bijbelvertalen. Tot dan toe gingen rooms-katholieke en protestantse bijbelgenootschappen en hun vertalers doorgaans gescheiden wegen. In juni 1964 werd er ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het NBG een internationale kerkleidersconferentie gehouden. Deze kwam onder meer met de aanbeveling om de mogelijkheden te onderzoeken van gezamenlijke bijbelvertalingen. Dat sloot aan bij uitspraken van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) over de wenselijkheid van bijbelvertalingen in de volkstaal 'in samenwerking met de gescheiden broeders'.⁷

Al in de jaren vijftig stelde het NBG een commissie in die als taak kreeg om bijbelgedeelten te vertalen in 'eenvoudig Nederlands'. Het eerste resultaat was een vertaling van de brief aan de Filippijnen: *Een gevangene schrijft*. Deze vertaling werd gepubliceerd in 1960. Later zouden nog vertalingen verschijnen van het evangelie van Johannes (*Licht*, 1964), Handelingen (*Vaart*, 1965), Marcus (*Macht*, 1967), de brieven van Jakobus, Petrus, Johannes en Judas (*Houvast*, 1969) en de evangeliën van

Lucas (*Vrij!*, 1970) en Matteüs (*Waar!*, 1973). Deze serie kreeg de naam *De Bijbel boek voor boek*. Inmiddels - in 1966 - hadden het NBG en de Katholieke Bijbelstichting (KBS) besloten om samen te gaan werken aan een nieuwe Friese vertaling, die uiteindelijk in 1978 zou verschijnen.⁸ Daarnaast hadden het NBG en de KBS in datzelfde jaar in een gemeenschappelijk rapport aan de rooms-katholieke bisschoppenconferentie toestemming gevraagd om te mogen werken aan een 'proeve van een gezamenlijke vertaling van één of meerdere boeken van het Oude Testament, die wat taal en stijl betreft voor kerkelijk gebruik geschikt zou zijn' en aan een 'proeve van een gezamenlijke vertaling van het Nieuwe Testament in hedendaags Nederlands'.⁹ De bisschoppen reageerden positief via een brief van 2 mei 1966 van kardinaal Alfrink.¹⁰ In 1967 werd de al eerder genoemde RCOB opgericht ter bevordering van de samenwerking tussen de kerken bij vertalen en gebruik van de Bijbel.

Wat betreft de bijbelvertaling in hedendaags Nederlands gingen het NBG en de KBS voortvarend en succesvol aan de slag. Zij publiceerden in 1972 gezamenlijk *Groot Nieuws voor U. Het Nieuwe Testament in de omgangstaal*. In 1983 volgde de vertaling van de hele Bijbel in de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB). Deze werd herzien in 1996 en van aantekeningen voorzien in 1998.

Met de Bijbel voor kerkelijk gebruik ging het allemaal heel wat moeizamer.

Met schade en schande

De eerste poging om te komen tot een gemeenschappelijke bijbelvertaling die zou kunnen functioneren als kerkbijbel, liep uit op een mislukking. In 1969 werd plechtig een begin gemaakt met de Gemeenschappelijke Nederlandse Bijbelvertaling (GNBV). Zes jaar later moest vastgesteld worden dat het project om inhoudelijke en organisatorische redenen nooit goed van de grond was gekomen. Dit hoofdstuk uit de geschiedenis van het bijbelvertalen in Nederland is niet zo bekend.¹¹ Het heeft wel doorgewerkt in de manier waarop in de jaren daarna gereageerd werd op nieuwe initiatieven en verklaart mede de aarzelingen die er bij velen leefden.

De plannen werden in de ijskast gezet, maar niet vergeten. De meeste aandacht ging in deze jaren uit naar de GNB, maar men was er zich van bewust dat deze niet kon dienen als vervanging van de *NBG-vertaling 1951*. Met de revisie van deze laatste vertaling was het NBG gestopt en een geheel nieuwe vertaling zou veel tijd vergen. Men kon moeilijk wachten tot iedereen van de noodzaak overtuigd zou zijn. De aarzelingen zouden niet vanzelf verdwijnen - ze moesten worden weggenomen door een

enthousiaste en inhoudelijk verantwoorde aanpak. Het NBG nam - gesteund door de RCOB - het voortouw. In 1978 trad A. Kruyswijk aan als voorzitter van het NBG. Daarbij uitte hij 'een heel persoonlijke wens': 'De ontwikkeling van de taal gaat heel snel. Ik begin het gevoel te krijgen dat de Vertaling-1951 niet meer in alle opzichten voldoet, en dat wij in de toekomst met de kerken moeten gaan praten of het niet wenselijk is dat er een nieuwe vertaling voor kerkelijk gebruik komt.'¹² Dat 'gevoel' was natuurlijk al langer bekend binnen het NBG en blijkbaar werd men door het elan van de nieuwe voorzitter gestimuleerd om opnieuw de mogelijkheden te verkennen voor de vervanging van de *NBG-vertaling 1951* door een gezamenlijke bijbelvertaling. In december 1978 kwam A. de Kuiper, algemeen secretaris en hoofd van de afdeling vertalen, met een discussienota over een nieuwe bijbelvertaling: 'Vertaling 1991'.¹³ Daarin stelde hij onder andere de vertaalmethode aan de orde ('dynamisch-equivalent op hoger literair niveau?'). Hij ging ook in op allerlei organisatorische kwesties, met name de samenwerking met de KBS. Zou die wel mee willen doen nu onlangs de *Willibrordvertaling* verschenen was? Hoe kon voorkomen worden dat 'de tragiek' van de GNBV zich herhaalde? Er zou een breed draagvlak binnen de kerken moeten zijn, dan wel gecreëerd moeten worden.

Enquête

De nota werd vervolgens als praatpapier: 'Naar een nieuwe kerkbijbel?' op het bord van de RCOB gelegd (juli 1979). Het gesprek in de RCOB werd beheerst door de vraag of er in de kerken wel behoefte was aan een nieuwe vertaling. 'Zonder vraag, aandrang en enthousiasme vanuit de kerken moet men niet aan een nieuwe vertaling beginnen', stelde de vergadering vast.

De RCOB besloot om een enquête (een 'behoeftepeiling naar een nieuwe kerkbijbel') te houden onder kerken en theologische faculteiten. In mei 1981 werden de brieven verstuurd. Twee jaar later werd een eerste tussenbalans opgemaakt. De reacties waren voor een groot deel terughoudend of negatief. Er bleek, zoals één van de respondenten aangaf, 'een bepaalde vertaalmoeheid' te bestaan. Verder bleken velen wel tevreden te zijn met het bestaande gedifferentieerde aanbod van vertalingen. Sommigen stelden een revisie voor van de vertaling van 1951 of van de *Willibrordvertaling*.

In december 1984 concludeerde de RCOB in het eindrapport: 'Er is uit de enquête geen duidelijke behoefte aan een (gemeenschappelijke) nieuwe bijbelvertaling af te leiden'. Toch wilde de RCOB zich niet bij voorbaat neerleggen bij de teleurstellende uitkomst van de enquête. De raad werd daarbij gestimuleerd door een reactie van de Nederlandse

bisschoppenconferentie. De bisschoppen bleven het initiatief voor 'een nieuwe vertaling van de Bijbel voor oecumenische doeleinden' steunen, al was deze steun 'meer van principiële dan van praktische aard'. De rooms-katholieke deskundigen hadden namelijk voorlopig de handen vol aan de revisie van de *Willibrordvertaling*. Ook de Raad van Kerken in Nederland schreef een bemoedigende brief, waarin werd opgemerkt dat 'bijbelvertaling een "oneindige" opdracht is.'

Mede gesteund door dit soort reacties pakte het NBG de handschoen op, of liever: het ging volhardend door op de in feite al in 1967 ingeslagen weg. De vraag was ook of de enquête van de RCOB inhoudelijk wel goed was geweest. De vraagstelling was té open geweest. Dat kon afgeleid worden uit de resultaten van een onderzoek dat was gedaan naar het beeld van het NBG bij zijn leden en bij predikanten.¹⁴ Eén van de stellingen waarop de predikanten werd gevraagd te reageren was: 'De vertaling-1951 van het NBG is in veel opzichten verouderd'. Een ruime meerderheid was het daarmee eens. Zo bleek een duidelijker vraag of stelling ook een duidelijker antwoord op te roepen.

Deze overwegingen leidden ertoe dat het dagelijks bestuur van het NBG in 1985 tot de gevolgtrekking kwam, 'dat het NBG de behoefte aan een nieuwe bijbelvertaling erkent'. E.W. Tuinstra, wetenschappelijk secretaris vertalen, kreeg de opdracht om een nota te schrijven 'waarin voorstellen voor de voorbereiding van een nieuwe bijbelvertaling worden uitgewerkt'. Het schrijven van de nota nam enige tijd in beslag. Nadat de nota was besproken door de commissie bijbelwerk en het NBG-bestuur werd deze in 1988 aan de RCOB voorgelegd onder de titel: 'Een nieuwe vertaling voor de toekomst? Een nota - in ontwerp - over een nieuwe bijbelvertaling voor de kerken'. Tegelijkertijd verzocht het NBG de RCOB om de eerstvolgende zogeheten Alverna-conferentie aan dit onderwerp te wijden.

Nog bijna gestrand

Het vervolg is bekend. Of misschien toch niet helemaal? Na het positieve besluit op de Alverna-conferentie in 1989 was het pleit nog niet beslecht. Er moesten nadere afspraken gemaakt worden over de verantwoordelijkheid voor de inhoud, de organisatie en de financiën. Het NBG nam het voortouw, maar wilde vooral de inhoudelijke verantwoordelijkheid graag delen. Hier zag men in de eerste plaats een rol voor de RCOB weggelegd. Een breed draagvlak was niet alleen noodzakelijk voor de uitvoering van het project, maar zeker ook voor de acceptatie van het product.

In mei 1990 richtte het NBG zich met een brief tot de kerken en geloofsgemeenschappen die in de RCOB vertegenwoordigd waren en tot

het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap met de vraag of zij zich konden herkennen in het voornemen om te komen tot een nieuwe bijbelvertaling zoals beschreven in de nota van Tuinstra 'Een vertaling 2000'. De geadresseerden konden natuurlijk nog niet oordelen over een vertaling die nog tot stand moest komen, laat staan bij voorbaat toezeggen deze te zullen gaan gebruiken. Het ging er nu om dat duidelijk werd of er werkelijk vraag was vanuit de kerken naar een nieuwe vertaling. De meeste reacties van de kerken waren - heel anders dan een kleine tien jaar daarvoor - positief. In één reactie werd opnieuw gepleit voor een revisie van de *Willibrordvertaling*. Die reactie kwam van de theologische faculteit van de Universiteit van Utrecht. De rooms-katholieke faculteiten betoonden alle min of meer sympathie voor het voorstel om te beginnen aan een geheel nieuwe vertaling. Dat kon op dat moment van de KBS en de Vlaamse en Nederlandse bisschoppenconferenties niet gezegd worden. Het 'probleem' was de *Willibrordvertaling*. Deze was verschenen in 1975 en niet lang voor 1990, in 1987, was er een nieuwe vertaling van de evangeliën en het boek Handelingen gepresenteerd. Er werd bovendien gewerkt aan een binnen enkele jaren te publiceren revisie. Een nieuwe bijbelvertaling zou de verkoop van de *Willibrordvertaling* geen goed doen. In maart 1990 vond er een gesprek plaats tussen vertegenwoordigers van de bisschoppenconferentie, de RCOB en de KBS. De uitwisseling van informatie, de afspraken over het vervolg en de rol van RCOB, NBG en KBS daarin leidden tot een positief gevoel onder de aanwezigen. Dat werd nog versterkt door de afsluitende woorden van kardinaal Simonis, die als zijn persoonlijke mening aangaf dat het symbolisch zeer belangrijk zou zijn wanneer een gezamenlijke tekst te zijner tijd de *Willibrordvertaling* zou opvolgen. Na dit overleg kwam de officiële reactie van de bisschoppen op de aan de kerken gevraagde adhesiebetuiging aan een nieuwe bijbelvertaling als een verrassing. De bisschoppen schreven dat ze 'het een beduidende bijdrage aan de eenwording van de christenen in ons land achten wanneer men erin zou slagen een door alle Kerken van ons land aanvaarde vertaling te presenteren'. Maar daarbij dachten zij niet aan 'een derde oecumenische vertaling' naast de *Willibrordvertaling* en de vertaling van het NBG. Ze hadden genoeg aan de *Willibrordvertaling* 'zowel in de liturgie en het getijdengebed als bij de verkondiging en de persoonlijke bijbellezing'. Samenwerking tussen het NBG en de KBS werd wel toegejuicht, wanneer zij 'als gelijkwaardige partners hun vertaal- en revisiewerk dusdanig op elkaar afstemmen, dat uit hun in onderling overleg verrichte arbeid langzaam een gezamenlijke vertaling van de H. Schrift ontstaat.' Deze terughoudende reactie was mede ingegeven doordat de toenmalige directeur van de KBS in een brief van juli 1990 aangegeven had dat een

geheel nieuwe bijbelvertaling het voortbestaan van zijn organisatie op het spel zou zetten. Het leek vooral een kwestie van planning te zijn. De bisschoppen en de KBS wilden geen haast maken. Het mocht 'langzaam' gaan. Daarbij pakten de bisschoppen ook het eerder door hen geuite idee van een herziening van de *Willibrordvertaling* weer op.

Binnen het NBG en de RCOB werd deze opstelling van rooms-katholieke zijde als een grote tegenslag ervaren. Het idee van een revisie was vaak aan de orde geweest, maar ook steeds afgewezen. Als argument werd genoemd dat de praktijk leert dat de revisie van een bijbelvertaling meestal moeizamer en kostbaarder is dan vaak wordt aangenomen. Een ander argument tegen een revisie was dat het ten koste zou gaan van de oecumenische gedachte achter het werk wanneer een rooms-katholieke vertaling het uitgangspunt zou zijn. Een deel van de protestantse achterban van het NBG zou daar grote moeite mee hebben.

In de moderamenvergadering van de RCOB van februari 1992 werd vastgesteld dat het project van een oecumenische vertaling 2000 in feite mislukt was. Het NBG moest dan maar 'zo oecumenisch mogelijk' doorgaan met het project en daarbij de kerken betrekken via een begeleidingscommissie. Geheel onverwacht kwam echter in de zomer van dat jaar de mededeling dat de bisschoppen aan de KBS toch groen licht gaven om te participeren in een oecumenische vertaling 2000. De eis van een revisie van de *Willibrordvertaling* was van tafel. Een officiële reden voor deze omslag werd niet gegeven. Er zal ongetwijfeld druk overleg achter de schermen hebben plaatsgevonden. Desgevraagd noemen de betrokkenen in dit verband vaak de naam van de voorzitter van de RCOB, ds. N.K. van den Akker. Die had er onder andere voor gezorgd dat er opnieuw contact met de Vlaamse bisschoppen, met name met kardinaal G. Danneels, werd opgenomen. Ook vanuit de rooms-katholieke theologische faculteiten, die vanaf het begin positief stonden ten aanzien van een geheel nieuwe vertaling, en met name door de eerder in het kader van de Alverna-conferentie genoemde professor Van Iersel, was de nodige druk uitgeoefend.

Zo kon aan het begin van 1993 dan toch de officiële overeenkomst tussen het NBG en de KBS worden getekend. Eindelijk kon er echt begonnen worden aan de nieuwe bijbelvertaling.

Dr. K. Spronk is onderzoeker Oude Testament aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Noten

1. Alverna-conferentie 1989. *Een nieuwe bijbelvertaling voor de kerken? Verslag*, uitgave RCOB, p. 12.
2. Dit is een bewerking van het eerste hoofdstuk uit mijn boek *Het verhaal van een vertaling. De totstandkoming van De Nieuwe Bijbelvertaling*, Heerenveen 2005.
3. Hij schreef hierover twee brieven (herdrukt in *Om het levende Woord* 6 [1996], p. 1-11) en publiceerde in 1952 en 1953 twintig artikelen tegen de vertaling van 1951 in het tijdschrift *In de waagschaal*. Eén daarvan is herdrukt in *Om het levende Woord* 9 (1999), p. 7-15.
4. Zie hierover L. van Kampen, 'Revisie van het Nieuwe Testament tussen 1939 en 1951', *Met Andere Woorden* 20/4 (2001), p. 18-29.
5. Zie A.G. Soeting, 'De vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap', *In de waagschaal* 16 (1988), p. 591-596, en J. van Dorp, 'Een ambitieus plan: de herziening van het Oude Testament', *Met Andere Woorden* 20/4 (2001), p. 30-38.
6. Marcus en Korinte met inleiding en toelichtingen; een proeve van revisie, Amsterdam 1969; *Minder uit Meer: Bloemlezing uit de bijbel*, Haarlem 1972 (ook uitgegeven onder de titel *Woord-keus*, Culemborg 1972) met daarin o.a. een vertaling van de Kleine Profeten door de commissie voor de revisie van de vertaling van 1951.
7. Dogmatische constitutie over de goddelijke openbaring (Dei verbum), 6.22; vertaling: P.A. van Leeuwen en P. Smulders. De teksten zijn beschikbaar op het internet: <http://www.stvitus.nl/concilie>.
8. Zie hierover B. Smilde, 'Friese vertalingen', in: H.W. Hollander (red.), *Spectrum van bijbelvertalingen*, Zoetermeer 1994, p. 126-131; hiervan p. 128-131.
9. Archiefstuk NBG/3248, p. 2-3.
10. Archiefstuk NBG/3248, p. 3.
11. Zie hierover J.J. van Capelleveen, *Het Woord gaat zijn weg*, Haarlem 1996, p. 313-314. In een volgend artikel in *Met Andere Woorden* zal nader op het project van de GNBV worden ingegaan.
12. *Met de bijbel de wereld in* 5/4 (november 1978), p. 6.
13. Archiefstuk NBG 78/295.
14. *Verbeeld vertrouwen. Een onderzoek naar het reilen en zeilen van het Nederlands Bijbelgenootschap onder leden/giftgevers en onder dienstdoende predikanten in Nederland*. Werkgroep massacommunicatie, subfakulteit sociaal-culturele wetenschappen, Rijksuniversiteit Utrecht 1984. De resultaten van dit onderzoek onder leiding van prof.dr. A. van der Meiden zijn ook gepubliceerd in de brochure *Verbeeld vertrouwen* (NBG-hoofdstuk 12), Haarlem 1984.

De NBV vergeleken met vroegere vertalingen (6)

Wat stond er eigenlijk?

Jaap van Dorp

De Bijbel wordt steeds opnieuw vertaald, en daar zijn verschillende redenen voor te geven: nieuwe ontwikkelingen in de Nederlandse taal, in de bijbelwetenschap, in de taal- en vertaalwetenschap en in de archeologie. In de rubriek *Wat stond er eigenlijk?* worden voorbeelden gegeven van eerder gemaakte bijbelvertalingen en de invloed van nieuwe ontwikkelingen op meer recente vertalingen zoals *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Dit keer: de weergave van een typisch Hebreeuws taalkenmerk - het genitivisch attribuut - in de *Statenvertaling* en *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Paralleleditie

De Nieuwe Bijbelvertaling is sinds 27 oktober 2004 in verschillende edities verkrijgbaar. Eén daarvan is de zogenoemde Paralleleditie: iedere pagina telt twee kolommen, de linkerkolom biedt een vers in de *Statenvertaling*, de rechterkolom hetzelfde vers in *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Kenmerkend voor de *Statenvertaling* is dat die zo dicht mogelijk blijft bij de Hebreeuwse en Griekse manier van spreken. *De Nieuwe Bijbelvertaling* wil juist de getrouwheid aan het origineel combineren met het gebruik van uitdrukkingen die in het Nederlands gangbaar zijn.

Genitivisch attribuut

Het verschil tussen beide vertalingen is duidelijk te merken bij de weergave van een vaak voorkomend Hebreeuws taalkenmerk, het zogenoemde genitivisch attribuut.¹ Dat is in het Hebreeuws een combinatie van twee zelfstandige naamwoorden waarvan er een in de 'genitief' staat. Het tweede naamwoord bepaalt of kwalificeert het eerste. Een eenvoudig voorbeeld van zo'n grammaticale constructie is *beet*